

# Inhoud

VOORWOORD – *Mary Kemperink* 9

INLEIDING II

Jeugd en achtergrond [1863-1883] 13

Debuut [1884-1887] 47

De eerste romans [1888-1899] 77

Het rijpe werk [1900-1910] 139

Journalistiek en historische romans [1910-1920] 255

Weer op reis [1920-1923] 315

NOTEN 370

BIBLIOGRAFIE 382

# Inleiding



Het interieur van het Louis Couperus Museum in 2013 met het bureau van Couperus en de Utrechtse poortkast die de schrijver zijn leven lang begeleid hebben. Collectie Literatuurmuseum. Foto Piet Gispen

In 1991 publiceerde Frédéric Bastet *De wereld van Louis Couperus*, een visuele biografie over leven en werk van de grote Haagse schrijver. Het boek weerkaatste de auteur in alle fasen van zijn leven ‘alsof hij door een feestelijke spiegelgalerij flaneert’.

*De wereld van Louis Couperus* is inmiddels verouderd. Er is sindsdien veel onderzoek gedaan en gepubliceerd, en in 2013 verscheen zelfs een nieuwe biografie van de hand van Neerlandicus Rémon van Gemeren. In de loop der jaren is veel nieuw materiaal boven water gekomen: onbekende foto’s van Couperus zelf, brieven van hem of van mensen die hij gekend heeft, enzovoorts. De inhoud van de collectie Eekhof, die na de dood van deze flamboyante dominee werd verkocht aan het Literatuurmuseum en de Koninklijke Bibliotheek, bleek een openbaring. Sinds de oprichting in 1996 worden al deze stukken tentoongesteld in het Louis Couperus Museum aan de Haagse Javastraat. In sommige gevallen hebben deze exposities op zich ook weer aanleiding gegeven tot nieuwe publicaties, ontdekkingen en tentoonstellingen elders.

Honderd jaar na zijn dood staat Louis Couperus nog steeds volop in de belangstelling. Er worden nog immer toneelstukken opgevoerd naar zijn romans, bijvoorbeeld door Internationaal Theater Amsterdam onder regie van Ivo van Hove. Jonge mensen maken films en opera’s naar Couperus’ werk. Het Louis Couperus Genootschap is het grootste literaire genootschap van ons land.

Het is hoog tijd voor een nieuwe iconografische

biografie. Daarbij treft het dat het Louis Couperus Museum het fotoarchief van Bastets boek geërfd heeft. Het archief van het Louis Couperus Museum bevat ook een schat aan illustraties. Alle nieuwe visuele technieken die sinds 1991 zijn ontwikkeld dragen er zorg voor dat dit alles nu op een zo perfect mogelijke wijze kan worden gepresenteerd. Het herdenkingsjaar 2023 is het uitgelezen moment om een nieuw, fraai en rijk geïllustreerd boek over leven en werk van Louis Couperus te doen verschijnen.



*Muur met toneelaffiches naar het werk van Couperus op de tentoonstelling 'Directeur en regisseur: Signor Luigi'. Couperus op de planken, in het Louis Couperus Museum (2010-2011). Achter het bureau: pop van Else Mauhs als Eline Vere*

Dit boek vormt een neerslag van wat ruim een kwart eeuw tentoonstellingskunst heeft bijgedragen aan de literaire nalatenschap van de grote Haagse schrijver: Louis Couperus. Hiervoor werd dankbaar gebruik gemaakt van het genoemde archief van Bastet, de collectie van het Literatuurmuseum en natuurlijk die van het Louis Couperus Museum zelf. Couperus leeft! Lang leve Couperus.

CAROLINE DE WESTENHOLZ  
Voorzitter Stichting Louis Couperus Museum

# Jeugd en achtergrond [1863–1883]



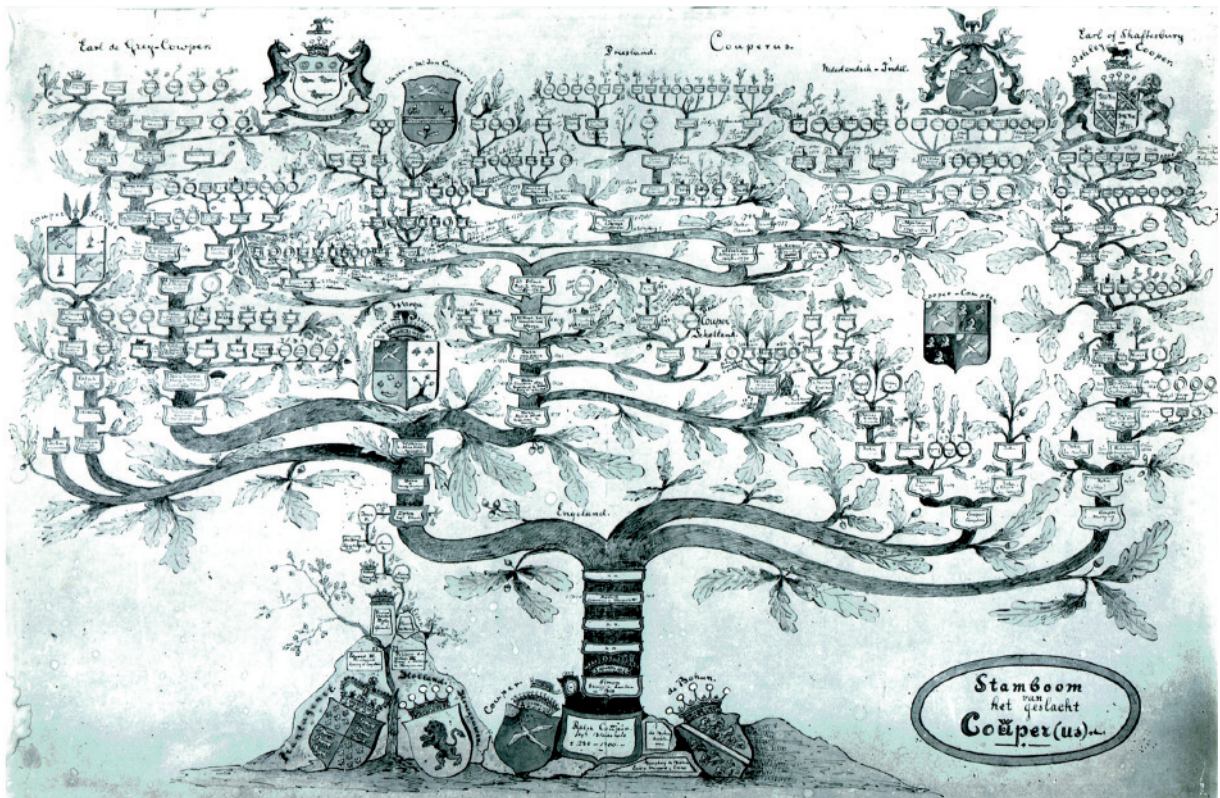
John Ricus Couperus op ongeveer vijftigjarige leeftijd. Het is de vroegste foto die van hem bekend is. Collectie Louis Couperus Museum

In het leven van John Ricus Couperus (1816–1902), de vader van de schrijver, had al vroeg een doorslaggevende gebeurtenis plaats. Hij werd geboren te Kramat bij Batavia, het huidige Jakarta, maar op driejarige leeftijd werd hij door zijn ouders naar Nederland gestuurd om daar te worden opgevoed. Samen met zijn twee oudere broers en begeleid door twee vertrouwde slaven<sup>2</sup> reisde hij met de boot naar het onbekende vaderland. Tot verbijstering van de jongens sprong een van de twee slaven, ene Jonas, echter op volle zee overboord en verdween in de diepte. Het trof het driejarig kind zodanig, dat de gebeurtenis hem altijd levendig voor ogen is blijven staan, schrijft hij in zijn *Herinneringen*.<sup>3</sup>

Zou het lot van Jonas van invloed zijn geweest op de keuze van het onderwerp waarop John Ricus als



John Ricus Couperus, *Herinneringen van een oude vader*, vertaald en ingeleid door Frans van der Linden. Baarn 2013. Vertaling van *Bons souvenirs d'un vieux Père* de John Ricus Couperus (uit 1883). Het manuscript berust in het Nationaal Archief



Stamboom van de familie Couperus door Frans Couperus. Pentekening in bruine inkt, ingekleurd met penseel (circa 1898). De 'Indische tak', waar Louis en zijn familie toe behoorden, staat bovenaan rechts afgebeeld, onder het familiewapen van een duif die naar de zon vliegt. Collectie Literatuurmuseum

jurist in 1837 te Leiden promoveerde, vraagt Frans van der Linden zich af in zijn boekje *Herinneringen van een oude vader*?<sup>4</sup> Aanvankelijk wilde John Ricus de situatie van slaven in Oost-Indië tot onderwerp kiezen, maar het ontbrak hem in Nederland aan voldoende gegevens. Dus schreef hij over de toestand van slaven bij de oude Romeinen, een zestig bladzijden omvattend betoog dat zich bevindt in het Nationaal Archief.<sup>5</sup>

'Oost-Indië' speelde een grote rol in de geschiedenis van de familie Couperus. De eerste voorvader die ernaartoe trok was Abraham (1752-1813), de overgrootvader van Louis. Hij was aanvankelijk koopman en werd later gouverneur van Nederlands Malakka. Deze kolonie moest hij in 1795 noodgedwongen overdragen aan de Engelsen. Hij keerde in 1807 terug naar Java en werd in 1811 president van de Raad van Justitie te Soerabaja. Abraham Couperus is de stamvader van de zogenaamde Indische Couperustak (op de stamboom te vinden bovenaan rechts, onder het familiewapen, dat is afgebeeld naast het woord Nederlandsch-Indië.)



Een deel van het Chine de commande servies dat vervaardigd werd ter gelegenheid van het huwelijk van Willem Jacob Cranssen en Maria Eleonora Hartman op Java in 1790, uitgesteld op de tentoonstelling De wereld van Louis Couperus. Een hommage aan Frédéric Bastet in het Louis Couperus Museum (2008-2009)

Portret van Catharina Rica Couperus-Cranssen (1795-1845), grootmoeder van Louis Couperus van vaderszijde. Vervaardiger onbekend. Olieverf op doek (circa 1810). Daarnaast het kunststoffen beeld van de schrijver in zijn eigen museum. Beide: collectie Louis Couperus Museum. Foto Piet Gispen

De familie Couperus komt oorspronkelijk uit Friesland. De naam is een latinisering van het beroep 'kuiper', een aanzienlijk minder chique achtergrond dan door de familie werd aangenomen. Een door Frans Couperus, een broer van Louis, omstreeks 1898 opgetekende stamboom die bij het echtpaar Couperus aan de muur hing toen zij in Nice woonden, veronderstelt dat men afstamde van de Earl de Grey-Cowper, een Schotse aristocraat (linkerbovenhoek op de stamboom) en de Earl of Shaftesbury (rechterbovenhoek). Louis en zijn broers en zusters behoorden tot de Indische tak van de familie.

Abraham Couperus trouwde in Malakka met Catharina Johanna Koek (1763-1843). Na twee dochters kregen Abraham en Catharina een zoon, Petrus Theodorus Couperus (1787-1823). Geboren in Malakka, ontving deze zijn opleiding in Nederland. In 1809 keerde hij terug naar Nederlands-Indië. Twee jaar later lijfde Napoleon Nederland bij Frankrijk in, waardoor Java gedurende een jaar officieel Frans gebied werd. De komst van de Engelsen in 1811 zorgde voor de benoeming van Thomas Stanford Raffles tot plaatsvervangend gouverneur van Java in datzelfde jaar. Petrus Theodorus ging in Engelse dienst, werd meteen al landdrost der Buitenzorgse- en Preangerlanden en kreeg nog andere belangrijke functies. In 1812 trouwde hij met Catharina Rica Cranssen (1795-1845). Zij was de dochter van Willem Jacob Cranssen (1762-1821), een zeer vermogend man die tijdens zijn werkzame leven onder andere gouverneur was van Ternate en Amboina. Hij woonde op





Kolonel Charles J. Riesz (circa 1830). Foto collectie Louis Couperus Museum



Portret van Catharina Geertruida Reynst op vijftienjarige leeftijd door J.C. Valois. Louis Couperus had dit portret altijd op zijn bureau staan. Lithografie (circa 1844). Collectie Literatuurmuseum

het landgoed Tjicoppo bij Buitenzorg (thans Bogor), dat later vererfde in de familie Couperus. Ter gelegenheid van zijn huwelijk met Maria Eleonora Hartman (1773-1805), dat plaatsvond in 1790, werd een groot *Chine de commande* servies gemaakt. Op het grijsgroene porselein staan de wapens van de families Cranssen en Hartman afgebeeld.

Van Catharina Rica Couperus-Cranssen is een anoniem portret bewaard gebleven dat door de afstammelingen geschonken is aan het Louis Couperus Museum, tezamen met een groot deel van het genoemde familieservies.

Petrus Theodorus en zijn vrouw Catharina kregen negen kinderen, waarvan John Ricus nummer vier was. Hij werd geboren op Java maar werd – zoals reeds vermeld – op driejarige leeftijd met twee broers naar Nederland gestuurd. Zijn vader heeft hij nooit meer gezien. Petrus Theodorus overleed in 1823 op een schip op weg naar Nederland.

John Ricus en zijn broers groeiden op in verschillende Nederlandse pleeggezinnen, maar nadat hun moeder in 1824 hertrouwde met kolonel Charles J. Riesz (1791-1856) werden zij herenigd met hun andere broers en zusters. Sindsdien brachten zij hun vakanties door op kasteel Zuilenstein tussen Amerongen en Leersum, een romantische locatie waar Couperus' vader heerlijke herinneringen aan overhield. Riesz was 'een militaire houwdegen die bij de verdere opvoeding van zijn stiefzonen een stevige vinger in de pap hield',<sup>6</sup> maar toch ook toegankelijk kon zijn. In 1829 werd Riesz echter benoemd tot kolonel-chef van de Generale Staf in Nederlands-Indië en dus moesten de jongens wederom afscheid nemen van hun moeder, want zij ging terug naar de Oost.

John Ricus studeerde rechten aan de Universiteit van Amsterdam en volgens zijn herinneringen was dat een mooie tijd, met veel verliefdheden en veel aandacht voor de muziek, wat altijd een hobby van hem zou blijven. Zijn leven lang zou hij muziekstukken componeren en daar teksten bij schrijven, in verschillende talen. In 1837 promoveerde hij aan de Universiteit van Amsterdam op het reeds genoemde proefschrift.

Vervolgens reisde John Ricus terug naar zijn geboorteland, waar zijn stiefvader, inmiddels generaal Riesz, nu resident was van Soerabaja. Hij werd assis-



Joan Cornelis Reynst als waarnemend gouverneur-generaal van Nederlands-Indië. Vermoedelijk door J.C. Valois. Lithografie (1844). Collectie Iconografisch Bureau

tent van de resident van Ayer Bangis aan de westkust van Sumatra. Deze benoeming werd gevolgd door allerlei andere bestuursambten op Java en Sumatra, tot hij op tweeëndertigjarige leeftijd lid werd van de Raad van Justitie in Batavia. Toen werd hij eindelijk goed genoeg geacht om te trouwen met de dertien jaar jongere Catharina Geertruida Reynst (1829-1893), die hij vijf jaar eerder had ontmoet maar op wier hand hij vooralsnog geen kans had gemaakt.

Catharina kwam eveneens uit een familie met een lange Indische traditie. Al in de zeventiende eeuw was een Reynst gouverneur-generaal van Nederlands-Indië geweest. Haar grootvader, Pieter Hendrik Reynst (1767-1832) was op jeugdige leeftijd naar Indië vertrokken en had daar carrière gemaakt. Haar vader, Joan Cornelis Reynst (1798-1871) was weliswaar op Larenstein bij Arnhem geboren, maar vertrok op zijn zeventiende al naar de Oost waar hij een roemrijke carrière maakte.

In 1828 trouwde hij met Catharina Geertruida Scherpingh (1805-1831). Vijf jaar later bracht hij het tot directeur-generaal van Financiën en in 1842 werd hij vice-president van de Raad van Indië. Ondertussen was hij in de adelstand verheven en hadden hij en zijn vrouw twee kinderen gekregen: de genoemde Catharina en Pieter Hendrik (1830-1856). Catharina verloor haar moeder toen zij twee jaar oud was; haar broertje was pas één. Hun vader hertrouwde nooit.

In 1844 overleed de toenmalige gouverneur-generaal, Pieter Merkus, en werd jonkheer Joan Reynst diens waarnemer. Hij heeft die hoogste post weliswaar maar een jaar bekleed, maar in die tijd resideerde hij wel met zijn kinderen in het Paleis te Buitenzorg (Bogor).

Na zijn pensionering bleef Reynst nog tien jaar in Indië wonen, tot hij in 1860 met de familie Couperus naar Nederland repatrieerde. In de Haagse Sophialaan betrok hij een witte koloniale villa die hij kocht van Jan Douwes Dekker, een broer van Multatuli.

John Ricus en zijn vrouw Catharina Geertruida kregen elf kinderen.

De eerste acht werden in Indië geboren. De oudste was Johanna Cornelia (1848-1906). Hierop volgde Petrus Theodorus (1849-1928), die het langst geleefd heeft van allemaal. Het derde kind was een dochter, Catharina Rica (Cateau, 1850-1923). Na haar kwam Louise Johanna Baptiste Charlotte (1851-





Paleis van de gouverneur-  
generaal van Nederlands-  
Indië te Buitenzorg (Bogor).  
Foto collectie Literatuur-  
museum

1862) die maar elf jaar oud geworden is. John Ricus jr (1853-1916) was de tweede zoon en gezien de aan hem opgedragen *Bons souvenirs d'un vieux Père*, blijkbaar vader Couperus' lieveling. Hierna kwam een doodgeboren kindje, vervolgens Geertruida Johanna (Trudy, 1856-1918), die veel gemeen had met Louis en zijn lievelingszuster zou worden, en ten slotte François Emile (Frans, 1857-1910).

John Ricus Couperus eindigde zijn loopbaan als raadsheer in het Hoog Gerechtshof en lid van het Hoog Militair Gerechtshof van Nederlands-Indië. In 1860 ging hij met pensioen. De familie verhuisde naar Nederland, waar zij kwam te wonen aan de Prinsegracht 4. John Ricus voelde zich een vreemdeling in Den Haag en hij had geen goed woord over voor wat hij noemde de egocentrische en materialistische mentaliteit van de Hollanders. Java was en bleef voor hem zijn eigenlijke vaderland, waar hij zich thuis voelde en waarnaar hij verlangde als hij in Nederland was. Zo dichtte hij in zijn memoires:

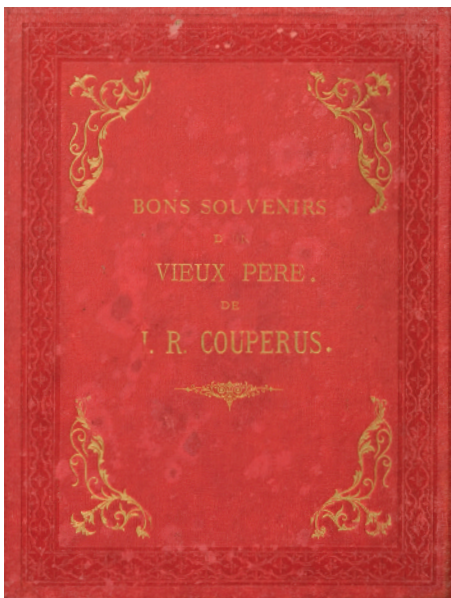
O, ik voel me als een vreemdeling hier,  
Temidden van mensen die maar niet begrijpen  
Dat een kind van de zon nauwelijks zou kunnen leven  
Zonder een warm straaltje zon dat de rijp verdrijft!<sup>7</sup>

Hoe zijn vrouw hierover dacht zullen we nooit weten, maar aangezien zij in Indië geboren en getogen



Het huis Sophialaan 9 in  
2013. Foto Caroline de  
Westenholz

Bons souvenirs d'un vieux  
Père de John Ricus Coupe-  
rus, manuscript. Collectie  
Nationaal Archief. Foto Rob  
Mostert



was kunnen we wel raden naar haar mening. Louis Couperus' latere eigen zonnegodsdienst – want zo mogen we het welhaast noemen – was dus met de papepel ingegoten.

Het was geen gelukkige tijd, daar aan de Prinsegracht. Twee kleine meisjes: Johanna Francine Fernanda (1860-1861) en Maria Catharina Eleonora (1861-1862) die er geboren werden, hebben maar kort geleefd, terwijl Louise er gestorven is. Geen wonder dat de familie al snel verhuisd is naar Mauritskade 11 (nu 43), waar in 1863 Louis Marie Anne ter wereld kwam. Hij werd vernoemd naar de drie gestorven zusjes, met als gevolg dat hij in het Haags bevolkingsregister tot zijn achttiende jaar abusievelijk als meisje ingeschreven heeft gestaan. Louis scheelde zes jaar met zijn broer Frans, de eerste boven hem, en vijftien jaar met zijn oudste zus-ter.

Tussen 1848 en 1863 is Catharina Geertruida in feite voortdurend zwanger geweest, terwijl zij met inbegrip van de doodgeboren baby, vier kinderen moest verliezen. 'De "Benjamin" werd haar troetel-kind,' schreef Cateau later. 'Kon het anders?'<sup>8</sup> Louis op zijn beurt heeft veel van zijn moeder gehouden:

... mijn moeder was heel lief: ik was bij haar als een  
kuiken onder de vlerken der kloek, ik was veilig en